

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 17 juni 2015

Mål nr

B 488-14

KLAGANDE

PMP

Ombud och offentlig försvarare: Advokat BL

MOTPART

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Grovt bokföringsbrott m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2013-12-23 i mål B 1925-13

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut på det sättet, att Högsta domstolen sätter ned fängelsestraffets längd till sex månader.

Högsta domstolen tillämpar lagen (2014:836) om näringsförbud.
Näringsförbudet gäller från dagen för Högsta domstolens dom.

BL ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av PMP i Högsta domstolen med 41 470 kr. Av beloppet avser 33 176 kr arbete och 8 294 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

PMP har yrkat att Högsta domstolen ska bestämma påföljden till villkorlig dom med samhällstjänst, alternativt sätta ned det av hovrätten bestämda fängelsestraffet. PMP har också yrkat att Högsta domstolen ska upphäva beslutet om näringsförbud, eller i andra hand sätta ned tiden för förbudet.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. Tingsrätten dömde den 23 juni 2011 PMP för grova bokföringsbrott i Fotografen Per-Magnus Persson AB under åren 2005–2007 (åtalpunkten 1), för grova skattebrott under dessa år i samma bolag (åtalpunkten 2) och för grova skattebrott genom oriktiga uppgifter i hans egna inkomstdeklarationer avseende taxeringsåren 2006–2008 (åtalpunkten 3). Påföljden bestämdes till fängelse i ett år och sex månader. PMP fick också näringsförbud i fem år. Genom dom den 8 oktober 2012 ändrade hovrätten domslutet på så sätt att fängelsestraffet sattes ned till ett år och tre månader och näringsförbudet till tre år. Vid straffmätningen beaktade hovrätten att PMP hade fått skattetillägg.
2. PMP överklagade hovrättens dom. Högsta domstolen fann att PMPs rätt att inte bli lagförd eller straffad två gånger för samma brott (gärning) hade

kränkts genom att han dömdes för skattebrottsligheten under åtalspunkten 3 trots att han hade fått skattetillägg för samma oriktiga uppgifter (NJA 2013 s. 502, juniavgörandet). Högsta domstolen avvisade därför åtalet i den delen. Härefter meddelade Högsta domstolen prövningstillstånd i fråga om påföljd för den övriga brottsligheten och näringsförbud. Högsta domstolen undanröjde hovrättens dom och återförvisade målet till hovrätten för prövning av dessa frågor (NJA 2013N 18).

3. Hovrätten har i den nu överklagade domen bestämt påföljden för den återstående brottsligheten till fängelse i åtta månader. Hovrätten har ansett att det dröjsmål med den slutliga lagföringen som har förekommit har orsakat men för PMP, särskilt med hänsyn till att näringsförbudet börjar löpa först när domen vinner laga kraft. Detta har hovrätten beaktat i lindrande riktning vid straffmätningen. Hovrätten har meddelat PMP näringsförbud i tre år.

Frågorna i målet

4. Huvudfrågan i målet är hur påföljden ska bestämmas i PMPs fall. För den frågan har det betydelse vilket straffvärde brottsligheten har och om påföljdsbestämningen ska påverkas av den tid som har gått sedan brotten begicks och av att Högsta domstolen har återförvisat målet till hovrätten med hänvisning till den enskildes rätt att inte bli lagförd eller straffad två gånger för samma brott (gärning), ne bis in idem. En fråga i målet är också om PMP ska få näringsförbud och om ett näringsförbud i så fall ska påverka påföljdsbestämningen.

Brottslighetens straffvärde

5. I enlighet med hovrättens dom har PMP gjort sig skyldig till grova bokföringsbrott och grova skattebrott i sitt bolag. Bokföringsbrotten bestod i

att han under åren 2005–2007 felaktigt bokförde kostnader om 424 998 kr för 2005, 183 376 kr för 2006 och 458 449 kr för 2007 som inte var bolagets. Till följd av detta kunde inte rörelsens förlopp i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Brotten bedömdes av hovrätten som grova då de hade ingått som ett led i en brottslighet som hade utövats systematiskt i skatteundandragande syfte. Skattebrotten bestod i att PMP lämnade oriktiga uppgifter i bolagets skattedeklarationer avseende de angivna kostnaderna. Till följd av detta uppkom fara för att arbetsgivaravgift skulle undandras med sammantaget 345 776 kr och mervärdesskatt med sammantaget 167 156 kr. Hovrätten bedömde även skattebrotten som grova då de hade rört mycket betydande belopp och hade utövats systematiskt i större omfattning.

6. Det har inte framkommit att det har funnits några anställda i bolaget. Bristerna i bokföringen rör endast ett fåtal transaktioner. Dessa transaktioner har dock avsett belopp som inte har varit obetydliga. Det är inte fråga om ett enskilt brott utan om brottslighet under en period om tre år. Brotten har begåtts med uppsåt och i skatteundandragande syfte. Det samlade straffvärdet av brottsligheten motsvarar fängelse i tio månader.

Betydelsen av sen lagföring

7. Enligt 29 kap. 5 § första stycket 3 brottsbalken ska vid straffmätningen i skälig omfattning beaktas om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid har förflutit sedan brottet begicks (sen lagföring). Det är främst tiden mellan brott och slutlig dom som har relevans. Enligt förarbetena måste skillnad göras mellan olika typer av brott. Att fyra år har förflutit från en stöld kan enligt propositionstexten tala för en icke frihetsberövande påföljd medan det däremot ofta inte gör det vid ett skattebrott, där ju regelmässigt långa tider förflyter på grund av överklaganden i skattefrågan m.m. (se prop. 1987/88:120 s. 95). Den tid som här har gått är ungefär tio år om man utgår från det första brottstillfället och nio respektive åtta år om man utgår från de andra. Dessa

tider är, även med beaktande av brottens art, ovanligt långa. Den sena lagföringen bör i detta fall föranleda en reduktion av ett fängelsestraff med ungefär två månader.

Ska påföljden lindras på grund av kränkning av rätten att inte bli lagförd eller straffad två gånger för samma brott (gärning)?

8. Den som utsätts för en kränkning av rätten enligt Europakonventionen att inte bli lagförd eller straffad två gånger för samma brott (gärning) har en principiell rätt till kompensation. En begränsad kränkning kan anses tillräckligt kompenserad redan genom att den erkänns och rättas till. Allvarligare kränkningar måste kompenseras på något annat sätt. Vid en fällande dom ska det primärt ske genom påföljds lindring (jfr NJA 2012 s. 1038 I p. 17 och 18).

9. Enligt artikel 4 i tilläggsprotokoll 7 till Europakonventionen får ingen lagföras eller straffas på nytt i en brottmålsrättegång för ett brott som han eller hon redan har blivit slutligt frikänd eller dömd för. Artikeln hindrar alltså inte dubbel lagföring i och för sig. Förbudet aktualiseras först när det finns ett slutligt avgörande i ett av förfarandena.

10. I fall där skattetillägsförfarandet har fullföljts och lett till ett slutligt avgörande efter det att en brottmålsdom beträffande samma oriktiga uppgifter har vunnit laga kraft, har Europadomstolen dömt ut skadestånd enligt artikel 41 i Europakonventionen för kränkning av artikel 4 i tilläggsprotokoll 7 (se *Rinas v. Finland*, no. 17039/13, den 27 januari 2015). På motsvarande sätt har domstolen dömt ut skadestånd när brottmålsförfarandet har fullföljts och lett till ett slutligt avgörande efter det att ett beslut om skattetillägg har vunnit laga kraft (se *Kiiveri v. Finland*, no. 53753/12, den 10 februari 2015).

11. Om det senare förfarandet emellertid inte leder till ett lagakraftägande avgörande och avslutas utan sakprövning med hänvisning till principen om *ne bis in idem*, innebär Europadomstolens praxis att den enskilde inte längre kan göra gällande att han eller hon har utsatts för en kränkning. I sina domar i målen *Rinas v. Finland*, § 45, och *Kiiveri v. Finland*, § 36, konstaterade Europadomstolen att den enskilde inte längre kunde göra gällande offerstatus, eftersom de finländska domstolarna hade avbrutit brottmålsförfarandet med hänvisning till att det fanns ett lagakraftägande avgörande om s.k. skatteförhöjning. Situationen hade alltså rättats till, och någon ytterligare kompensation behövdes inte.

12. I de nu berörda fallen, dvs. där brottmålet har avslutats genom en avvisning av åtalet med hänvisning till principen om *ne bis in idem* och situationen därigenom har erkänts och rättats till, finns det inte anledning att sträcka sig längre i svensk rätt i fråga om kompensation för kränkningar av rätten att inte bli lagförd eller straffad två gånger för samma brott (gärning) än vad Europadomstolen sålunda har gjort.

13. PMP dömdes för grovt skattebrott fastän samma oriktiga uppgifter i hans inkomstdeklarationer tidigare hade medfört att han hade fått skattetillegg som hade vunnit laga kraft. I Högsta domstolen avvisades emellertid åtalet. Han kom därför inte vid något tillfälle att utsättas för mer än en lagakraftägande påföljd. Den kränkning som han tidvis utsattes för genom lagföringen i brottmålet upphörde genom Högsta domstolens beslut att avvisa åtalet.

14. Högsta domstolen får genom sitt beslut att avvisa åtalet i åtalspunkten 3 anses ha reparerat situationen. PMP kan därför inte längre göra gällande offerstatus i Europakonventionens mening. Någon straffflindring ska därmed inte ske på den nu aktuella grunden.

Betydelsen av långsam handläggning

15. Förutom vid sen lagföring (se p. 7) kan påföljden lindras också om handläggningen har varit så långsam att det har inneburit en kränkning av den åtalades rätt till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1 i Europa-konventionen. Av rättsfallet NJA 2012 s. 1038 I, punkterna 28 och 29, framgår att den påföljds lindring som är hänförlig till en sådan kränkning ska skiljas tydligt från sådan påföljdsreducering som är hänförlig till sen lagföring. Att den tid under vilken ett dröjsmål har förelegat har beaktats enligt 29 kap. 5 § första stycket 3 brottsbalken saknar därför betydelse vid bestämmandet av påföljds lindring som kompensation för långsam handläggning. Ett dröjsmål med handläggningen kan på så sätt få dubbel relevans.

16. Frågan är då om PMPs rätt till rättegång inom skälig tid har kränkts. Vid den bedömningen ska beaktas bl.a. antalet instanser som målet har handlagts i, målets komplexitet, myndigheternas eller domstolarnas agerande, den enskildes eventuella medverkan till den stora tidsåtgången och vad som står på spel för den enskilde (se exempelvis *Frydlender v. France*, [GC], no 30979/96, ECHR 2000-VII, § 43).

17. Den period som ska bedömas vid prövningen av om en kränkning har ägt rum inleddes i oktober 2009, då PMP först anklagades för brott. Den avslutas när Högsta domstolen nu dömer i målet. Tiden uppgår därmed till drygt fem och ett halvt år. Däri ingår brottsutredningen och handläggningen av målet i tingsrätten, hovrätten och Högsta domstolen (den första processkedjan) samt, efter återförvisning, den nya rättegången i hovrätten och Högsta domstolen (den andra processkedjan).

18. Målet i den första processkedjan innefattade frågan om skattetilläggen utgjorde hinder för åtalet, och det var därför komplicerat. Det avgjordes av Högsta domstolen tre år och åtta månader efter det att den relevanta

tidsperioden hade inletts. Det är en tidsåtgång som det sammantaget inte finns skäl att rikta någon anmärkning mot. Inte heller var tidsåtgången under någon enskild del av förfarandet sådan att det förekom något konventionsstridigt dröjsmål.

19. Efter återförvisningen i juli 2013 har det nu gått nästan två år. Förfarandet i den andra processkedjan har varit en följd helt och hållet av den kränkning som PMP utsattes för genom den dubbla lagföringen. Frågan är om den omständigheten i sig föranleder att han ska anses ha utsatts för en kränkning av rätten till rättegång inom skälig tid.

20. Den aktuella situationen kan jämföras med att någon som har fått sina rättigheter enligt Europakonventionen kränkta inleder en rättegång för att få kompensation för kränkningen. För sådana fall har såväl Europadomstolen som Högsta domstolen betonat vikten av att rättegången handläggs skyndsamt (se bl.a. NJA 2010 s. 363 p. 20 med hänvisningar). Att rättegången (den andra processkedjan) är en följd av en kränkning medför inte i sig att tidsåtgången är oskälig. Här rör det sig emellertid om en förlängd tid för avgörande av ett brottmål där den kränkte är åtalad och där förlängningen – som ligger i slutet av ett typiskt sett påfrestande brottmålsförfarande – beror helt och hållet på konventionskränkningen. I ett sådant fall är intresset av en skyndsamt handläggning särskilt framträdande. En handläggningstid om nästan två år framstår då – även om det beaktas att prövningen sker i två instanser – som oskäligt lång. En kränkning får anses ha skett till den del som den sammanlagda handläggningstiden (i den andra processkedjan) överstiger ett år. Detta bör, med tillämpning av de bedömningsgrunder som har anvisats i bl.a. rättsfallet NJA 2012 s. 1038 I, föranleda en reducering av ett fängelsestraff med närmare en månad.

Föreligger andra omständigheter som bör medföra påföljds lindring?

21. Utöver sen lagföring kan enligt 29 kap. 5 § brottsbalken även andra för den tilltalade negativa följder av brottsligheten beaktas. En sådan negativ följd, som aktualiseras i detta mål, är att PMP meddelas näringsförbud (se p. 31). Förbudet får negativ verkan för honom många år efter det att brotten begicks. Detta ska beaktas vid den samlade bedömningen av påföljdsfrågan.

22. Den omständigheten att PMP har påförts skattetillägg kan inte i hans fall utgöra skäl för påföljds lindring, då skattetilläggen fick till följd att han undgick en del av åtalet för skattebrott. Inte heller den omständigheten att han har försatts i personlig konkurs får någon inverkan vid påföljdsbestämningen.

Valet av påföljd

23. Som har framgått (se p. 6) motsvarar straffvärdet i PMPs fall fängelse i tio månader. Men om påföljden bestäms till fängelse ska fängelsestraffet stanna vid sex månader (se p. 7, 20 och 21). Det är denna strafflängd (straffmättningsvärde) som ska läggas till grund för bedömningen av påföljdsvalsfrågan.

24. PMP är inte tidigare dömd för brott som påverkar påföljdsbestämningen.

25. PMP är lämplig för samhällstjänst och har samtyckt till att utföra sådan tjänst. Brottslighetens straffmättningsvärde motiverar inte i sig att påföljden bestäms till fängelse. Frågan är då vilken betydelse som ska tillmätas brottns art.

26. I förarbetena till bestämmelsen om bokföringsbrott sägs att uppsåtliga sådana brott av normalgraden är av sådan art att påföljden normalt bör bestämmas till fängelse även om straffvärdet inte är särskilt högt och den

tilltalade inte heller tidigare har begått brott i sådan utsträckning att det av den anledningen är uteslutet att döma till annan påföljd (prop. 2004/05:69 s. 30). Av flera avgöranden av Högsta domstolen framgår också att såväl skattebrott som bokföringsbrott är brott som med hänsyn till deras art ska särbehandlas vid påföljdsbestämningen. Visserligen finns det trots detta många gånger möjlighet att bestämma påföljden till villkorlig dom (och böter) eller till skyddstillsyn (se t.ex. NJA 2007 s. 451) eller till sådan påföljd med samhällstjänst (se t.ex. NJA 2000 s. 190, NJA 2001 s. 618 och NJA 2012 s. 247). Men när straffvärdet är så högt att det motsvarar fängelse i sex månader eller däröver bör det krävas alldeles särskilda skäl för att en annan påföljd än fängelse ska väljas (se NJA 1999 s. 769, NJA 2000 s. 195 och NJA 2003 s. 499). Några sådana skäl finns inte här.

27. Detta innebär att påföljden ska bestämmas till fängelse i sex månader.

Näringsförbud

28. Vid tiden för hovrättens dom gällde 1986 års lag om näringsförbud. Den lagen har numera ersatts av lagen (2014:836) om näringsförbud, som är tillämplig i målet. Förutsättningarna för näringsförbud har, såvitt nu är av intresse, inte ändrats.

29. Den som har grovt åsidosatt sina skyldigheter i näringsverksamheten och därvid gjort sig skyldig till brottslighet som inte är ringa, ska enligt 4 § meddelas näringsförbud, om ett sådant förbud är påkallat från allmän synpunkt. Om det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader, ska enligt 8 § andra stycket näringsförbud anses påkallat från allmän synpunkt, om inte särskilda skäl talar mot det.

30. PMP har gjort sig skyldig till brott för vilka det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader. Frågan är då om det i hans fall

finns särskilda skäl som talar mot att näringsförbud är påkallat från allmän synpunkt.

31. Brottligheten ligger ganska långt tillbaka i tiden, och ett näringsförbud kommer att drabba PMP många år efter det att han gjorde sig skyldig till brotten. Det får också antas att PMP blir relativt hårt drabbad om han inte kan bedriva sin fotografiverksamhet som rörelse. Hans brottlighet är emellertid av allvarligt slag med bokföringsbrott och skattebrott kombinerade i skatteundandragande syfte. Undandragandet har också gällt belopp som inte varit obetydliga. Allt sammantaget kan det därför inte anses föreligga särskilda skäl att frånga presumtionen för näringsförbud.

32. PMP ska alltså meddelas näringsförbud. Ett sådant förbud meddelas för viss tid, lägst tre och högst tio år. Högsta domstolen ansluter sig till hovrättens bedömning att tiden för näringsförbudet bör bestämmas till tre år.

Sammanfattning

33. Straffvärdet av den brottlighet som PMP döms för motsvarar fängelse i tio månader. Det har varit fråga om sen lagföring som enligt 29 kap. 5 § första stycket 3 brottsbalken ska beaktas så att ett fängelsestraff, om fängelse väljs som påföljd, ska sättas ned med ungefär två månader. Den kränkning av förbudet mot dubbla förfaranden som PMP utsattes för innan Högsta domstolen avvisade åtalet för skattebrott enligt åtalspunkten 3 anses kompenserad genom att den har erkänts och rättats till, och den ska därför inte föranleda någon ytterligare compensation. Att målet har återförvisats som en följd av en kränkning medför inte i sig att tidsåtgången i denna andra processkedja berättigar till compensation. En handläggningstid om nästan två år är emellertid oskäligt lång och bör föranleda en reduktion av ett fängelsestraff med närmare en månad. Dessutom ska en straffmätning i detta fall påverkas av att PMP får näringsförbud under tre år. Detta innebär att

straffmättningsvärdet motsvarar fängelse i sex månader. Vid ett så högt straffmättningsvärde är det inte möjligt att bestämma påföljden för grova bokföringsbrott och grova skattebrott till något annat än fängelse om det inte finns alldeles särskilda skäl.

Eftersom det inte finns några sådana skäl ska påföljden bestämmas till fängelse.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gudmund Toijer (tillägg), Göran Lambertz (referent), Martin Borgeke, Svante O. Johansson och Anders Eka
Föredragande justitiesekreterare: Åsa Brundin

**BILAGA TILL
PROTOKOLL**
2015-03-18

Mål nr
B 488-14

TILLÄGG

Justitierådet Gudmund Toijer tillägger med instämmande av övriga ledamöter följande.

I domen (p. 12 och 13) behandlas bl.a. frågan om den enskildes rätt till kompensation i ett brottmål vid kränkningar av rätten att inte bli lagförd eller straffad två gånger för samma brott (gärning). Det saknas enligt domen anledning att i svensk rättspraxis sträcka sig längre än vad Europadomstolen har gjort i sina avgöranden. Uttalandet tar sikte på situationer, där handläggningen av brottmålet har avbrutits genom att åtalet avvisas med hänvisning till att det finns ett slutligt avgörande i ett annat förfarande (ne bis in idem). Den enskilde har då inte vid något tillfälle blivit föremål för två lagakraftvunna avgöranden i sak.

Vid oriktiga uppgifter av en skattskyldig ska det enligt svensk rätt inte vara möjligt att ens inleda ett andra, parallellt förfarande. Det går på så sätt att undvika situationer där ett av de inledda förfarandena behöver avbrytas utan prövning i sak därför att ett annat blivit slutligt avgjort. I rättsfallen NJA 2013 s. 502 (juniavgörandet) och NJA 2013 s. 746 (juliavgörandet) ansåg Högsta domstolen att artikel 4 i Europakonventionens sjunde tilläggsprotokoll som svensk lag borde tillämpas i enlighet med grundläggande processuella principer, inte bara om res judicata utan också om lis pendens. Redan Skatteverkets beslut om skattetillägg – också när det inte har vunnit laga kraft – hindrar alltså att ett senare åtal för skattebrott tas upp till prövning, om det grundas på samma oriktiga uppgifter som skattetillägget.

Dok.Id 107747

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax 08-561 666 86	08:45-12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15-15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstadamstolen.se	

Om lis pendens-principen i ett sådant fall sätts åt sidan är det fråga om ett rättegångsfel på ett tidigare stadium än det som Europakonventionen tar sikte på. Skulle brottmålsförfarandet sedermera avbrytas med stöd av res judicata-principen i konventionen, alltså först då avgörandet om skattetillägg har vunnit laga kraft, har det visserligen lett till att den enskilde under en tid har varit föremål för två parallella förfaranden, vilket är vad principen om lis pendens är tänkt att hindra. Det saknas dock skäl att i den situationen överväga en särskild kompensation för att lis pendens-principen inte har iakttagits i och för sig. Rätten till kompensation bör inte sträcka sig längre i de fallen än i situationer som Europakonventionen omfattar. Saken får rättas till, exempelvis genom att högre rätt undanröjer en dom som har meddelats trots att det har funnits ett rättegångshinder i form av lis pendens.